

Транснаціоналізація дозвілєвої сфери

Бойко О.П.

Стаття присвячена проблемам вільного часу, зокрема вплив глобалізаційних процесів на сферу дозвілля. Звернуто увагу на розуміння поняття «етнічне» та його роль в сучасному світі. Показано, що традиційні форми дозвілля останнім часом набувають транснаціонального характеру.

Ключові слова: дозвілля, етнічне, транснаціональне дозвілля, етнізація дозвілля.

Статья посвящена проблеме свободного времени, в частности влиянию глобализации на сферу досуга. Обращено внимание на понятие «этническое» и его роль в современном мире. Показано, что традиционные формы досуга в последнее время приобретают транснациональный характер.

Ключевые слова: досуг, этнос, транснациональный досуг, этнизация досуга.

Boyko O. Transnational character sphere of leisure

The article is sanctified to the problem of spare free time, in particular influence of globalization on the sphere of leisure. Paid attention to concept of "ethnos" and his role in the modernity world. It is show that the traditions forms of leisure acquire transnational character lately.

Keywords: ethnos, leisure.

Останнім часом в усьому світі відбувається активне зрушення та посилення національних інтересів, підвищення цікавості до всього національного. Спостерігається бажання народів зберегти свою самобутність, підкреслити особливості свого національного характеру, психічного складу. Стає очевидним неабиякий сплеск національної самосвідомості. Але, в той же час, відбувається посилення процесів дезінтеграції, які є наслідком глобалізаційних змін в усьому світі. В таких умовах парадоксальність взаємодії глобального та локального очевидна. Вона проявляється і у розумінні поняття етнічного, і у змінах в дозвілєвій сфері. Ця проблема є досить актуальною, тому, що вільний час, сам по собі, є важливим для будь-якої людини, перш за все, для відновлення і фізичних сил, і інтелектуальних, і духовних, а особливо сьогодні коли вільний час все більше заповнюється дозвілєвими формами, які набувають транснаціонального характеру.

Перш ніж вести мову про специфіку національних процесів в сфері дозвілля, в контексті глобалізації, варто, на наш погляд, зупинитися на аналізі вихідних категорій. Так, проблемі етносу приділялося достатньо уваги і, як наслідок, виокремилося два напрямки - примордіалізм (онтологічний), в рамках якого працювали Геродот, Гіппократ, Тацит, Страбон, Н.Я. Данилевський, О.Шпенглер, А.Дж. Тойнбі, Л.Н. Гумільов; конструктивізм, який найбільш повно представлено в працях Ю.В. Бромлея. На те, що природа етносу є надзвичайно складною, звертають увагу і сучасні українські дослідники, такі як Б.Попов, М. Степико, Л.Шкляр, В.Ігнатов [1]. Сутності етнічного «Іншого» розглянуто впрацях Х. Баби, С. Бенхабіба. Завдяки Ж. Лакану, Ж. Дельозу та С. Жижеку стає очевидним, що «Інший» - це символічний конструкт. Наприклад, Ж. Бодріяр, Е. Саїд і Р. Барт вказують на знакову сутність «Іншого», на те, що «Інший», як знак, піддається маніпуляціям та репрезентаціям. А це, на нашу думку, яскраво проявляється в час інформаційно-технологічних змін, коли етнічність піддається різноманітним впливам та трансформації. Дозвілля аналізується в працях Н. Бабенко, М. Вебера, О. Голікова, Ж. Дюмазедьє, Г. Зіммеля, О. Ковтуна, І.Петрова, В. Піча, В. Подкопаєва, О. Семашко, Н. Цимбалюк, Ж. Фурастьє, та інших авторів. І тому мета цієї роботи - з'ясувати роль етнічного в організації вільного часу та розглянути вплив транснаціонального на етнічні (національні) культури, і зокрема на сферу дозвілля. Актуальність окресленої проблеми визначається тим, що дозвілля в інформаційному суспільстві перетворюється в основну рушійну силу соціального розвитку.

Враховуючи існуючі дослідження, можна зазначити, що етнічне не розчиняється в соціальному, навпаки, воно впливає на соціальне. Етнічне існує завжди, навіть у несприятливих умовах у прихованих формах. Саме етнічне впливає на тип культури, її особливості. Отже, культури не існують поза етносом. Етнокультура виступає своєрідним генератором та упорядником життя, де етнічне, національне - це структурований упорядкований лад, а транснаціональне є змішане, синкретично-еклектичне. Але, слід додати, що в культурі кожного народу завжди присутнє загальне, загальнолюдське. І, одночасно специфічне,

національно-особливе, те, що багато в чому і поєднує людей і, в той же час, робить їх різними, тим самим їх інтереси є цікавими один для одного. Більш того - дає можливість порозумітися та переймати дещо один у одного, і це досить ярко проявляється в організації вільного часу. В цьому зв'язку, як нам здається, проблема глобалізації по великому рахунку - зміна співвідношення національно-специфічного та національно-набутого. Але слід зауважити, що доля першого, в наш час, зменшується, а національно-набуте досить часто стає результатом активної практичної діяльності, яка далеко не завжди враховує національні інтереси, навіть навпаки, виходить з інтересів транснаціональних.

Роль національного складового в різних сферах життєдіяльності різних народів не однакова: в одних національна своєрідність майже не виражена, в інших виступає у якості етноідентифікуючого фактору. «Хоча наука і технологія революціонізували наше життя, але наші дії обумовлені пам'яттю, традицією і міфом» [4,11]. Це очевидне спостереження А. Шлезінгера звертає нашу увагу на те, що традиційне суспільство поставлене перед дилемою: залишитися традиційним, щоб зберегти свою ідентичність, або стати «сучасним» і інтегруватися в загальнолюдську культуру.

Саме на етноідентифікуючий фактор вплив глобалізації може бути не самим сприятливим, тому що такий національний сегмент потребує свідомого захисту, що, на наш погляд, і повинно стати предметом ціленаправленої діяльності суб'єктивної складової глобалізації. Національна культура спирається, перш за все, на світ традицій, який оточує індивіда від народження та супроводжує його на протязі всього життя. Традиція сприймається, як само собою зрозуміле, те, що дано раз і назавжди. Вона не тільки виражає національно-особливе, а й зберігає та оберігає його. В силу цього традиційна сторона національної культури (мова, побут, етикет, звичаї, дозвілля) більш консервативна та національно колоритна, що робить її сховищем всього національного.

Кожен народ, всі типи культур, мають свої апробовані, улюблені форми дозвілля, які спираються на певні традиції. Причому ці форми утворювалися історично на протязі тривалих століть, у відповідності природного оточення,

передавалися у спадок від покоління до покоління на правах традицій, досить часто носили ритуальний, сакральний характер. До нашого часу ці форми дозвілля дійшли в дещо зміненому вигляді, частково втративши початковий зміст, функціональну першозаданість. Але, все ж таки, вони мають народний характер, який освячений народними традиціями, особливостями національного характеру. Так, наприклад, фольклор і сьогодні посідає значне місце в житті людей, є основним підґрунтям для національної культури, зокрема української, пов'язаний зі сферою традиційного світогляду і соціальної психології, та є основою багатьох форм проведення дозвілля.

Взагалі, еволюція форм дозвілля історично відбувалася шляхом запровадження родинних традицій, свят і обрядів; форми і методи сімейного дозвілля варіювалися відповідно до вікових особливостей членів родини і були спрямовані на соціалізацію представників нових поколінь.

За своєю структурою свята та обряди - це не тільки форма дозвілля. В них закодовано всі найосновніші етнопсихічні, психологічні й етнічні генограми. Засвоюючи їх з раннього віку, людина формує не тільки стереотипні дієства, а й світоглядні структури. Народний досвід виробив цілу систему таких кодових форм. Їх начало початки закладено ще в колискових піснях. Тут елементи і поетичного світогляду, і шанобливе ставлення до людини та природи, першоабетка математичного мислення, поважання праці, лицарства, працелюбства, історичного родоводу. Мужніючи, обрядова структура, відповідно, нарощувала й духовний потенціал. Кожна вікова група мала чітко вивершене дієство, певні форми дозвілля, за допомогою яких формувалися світоглядні символи і моральні потенції індивіда зокрема, і колективу в цілому.

Через обрядовість у побутове життя міцно входили і закріплювалися традиції, а обряди, в свою чергу, формувалися за допомогою свят. Саме їм належить пріоритет у всій системі духовного життя. Будь-яке свято не існувало само по собі; воно обростало багатьма допоміжними дієствами. Візьмемо, для прикладу, різдвяно-новорічну святковість. Так, в Україні з нею безпосередньо пов'язують колядки і щедрівки, вертепні та маланкові вистави, засівання збіжжям

осель, обряди з кутею, дідухом, романтичні ворожіння тощо. Чи, скажімо, Великодні дні. Вони опоетизували дійства з виготовленням крашанок та писанок; під цю пору року вперше починали водити весняні хороводи. Зі святом Купала пов'язані обряди очищення вогнем та водою, оспівування літнього тепла тощо. Практично будь-яке свято мало свою, характерну лише для нього, обрядову структуру та певні форми дозвілля.

Хоч би яким важким було повсякдення, саме за допомогою народних і родинних свят люди самоочищалися, возвеличувалися і налаштовувалися на оптимістичну хвилю. У святковій структурі якнайдовше зберігається етнічне коріння нації, від якого постійно відгалужуються усе нові й нові пагінці самооновлення, а отже і самозбереження.

Слід зазначити, що національні особливості проведення дозвілля містяться в прийнятному наборі форм, правил, норм певного народу. Національні особливості торкаються, перш за все, такої тонкої сфери, де проходить межа між «можна-ні». При цьому, що у всіх народів дозвіллєва сфера в плані «що можна» завжди декілька ширше, ніж в звичайному житті, все ж таки, залишається деяка система заборон, іноді вона настільки інтимна, прихована, що представникам інших народів незрозуміла. Але її порушення завжди сприймається негативно, як деяка загроза національним традиціям, народним устоям, релігійним віруванням. У різних народів ця планка «можна-ні» досить сильно розрізняється. Наприклад, бразильські карнавали, як форма проведення дозвілля, балансує десь на межі максимуму дозволеного, при тому, що у інших народів така форма проведення дозвілля сприймалася б як ображення моралі. Найбільш жорстку систему заборон у відношенні дозвілля має мусульманська культура, для якої характерні суворі обмеження у формі його проведення. В їх основі стійкі стереотипи у рольових відношеннях жінки та чоловіка, які не можна порушувати. Це стосується заборони у відношенні деяких продуктів харчування, напоїв, носіння одягу тощо.

Сьогодні, коли умови відносно стабільного розвитку змінилися періодом швидких історичних перемін, відійшла в минуле офіційна монолітність суспільства. Посилилися структурні зміни широкого діапазону, які викликають не

прості та неоднозначні прояви в людській поведінці, в тому числі і в дозвіллевій. В умовах дисперсного розселення, міграції, коли на одній території змішано проживають представники різних культур з різними національними традиціями, з різними формами проведення дозвілля, причому коли ці відмінності активно демонструються, може виникнути ціла амплітуда почуттів - від легкого незадоволення до серйозних міжнаціональних конфліктів.

Найбільш складною проблемою інтеграції є транснаціоналізація культури. Це об'ємна багатовекторна тенденція, що включає різні процеси, пов'язані з насиченням простору національних культур новим ціннісно-смісловим змістом і формуванням нового типу транснаціональної культури. «Різноманітність... поступово приводить ... до збільшуючоїся непослідовності. Чим багача ця різноманітність, тим складніше її асиміляція та об'єднання» [2,454]. Транснаціоналізація культури здійснюється шляхом розширення міжнародного обміну культурними товарами і послугами; закріплення нових форм організації культурного життя; зростання масштабів діяльності створюваних транснаціональних систем освіти і науки, що міняють сталі форми соціалізації і професіоналізації і, відповідно, особову культуру, що забезпечує психологічну адаптивність людини до динаміки сучасної культури. Всі ці зміни, так чи інакше, пов'язані з розширенням інформаційно-комунікативного простору кожної культури, що розгортається за рахунок створення нових медіапросторів і віртуалізації культурного середовища, які включають різні форми аудіовізуальної комунікації, у тому числі оперативну масмедійну комунікацію, інтерактивну взаємодію тощо.

Дозвілля змінюється ще й тому, що змінюється і сама аудиторія - суб'єкти дозвілля, їх запити, фінансові можливості, а також спектр пропонованих дозвіллевих послуг. Формування так званої «індустрії дозвілля та розваг», включає дозвіллеві організації в систему суспільного процесу інтернаціоналізації соціально-економічних відносин. Таким чином, серед основних факторів, що обумовили трансформацію дозвілля, є перехід на ринкові відносини, зміни в структурі вільного часу, а відповідно і зміни у перевагах споживачів дозвілля. Все

це веде до виникнення особливих категорій споживачів з новими запитами та перевагами, які орієнтовані на західні стандарти в проведенні дозвілля, на транснаціональне. В зв'язку з цим, сфера дозвілля ставить нові вимоги - орієнтація на модернізацію. Це: посилення різноманіття, покращення комфорту; орієнтація на західні стандарти; домінування розважальних заходів по відношенню до пізнавальних, ідейно-орієнтованих, розвиваючих; все більше застосування технічних та технологічних новинок у сфері дозвілля, що дозволяє розвивати такі форми, які в попередніх умовах були технічно неможливими; все більша орієнтація на цільові групи зі специфічними потребами у проведенні дозвілля: дітей, молодь, сімейні пари з дітьми, пенсіонерів, соціальні групи, які виділені по корпоративному принципу. Сучасні тенденції в організації дозвіллевих форм проявляються у створенні та розробці нових матеріалів, обладнання, одягу, технологічних конструкцій, спортивного спорядження для покращення спортивних результатів, які спочатку запроваджуються у великий спорт, а потім «перекочують» у дозвілля; у створенні нових видів спорту, нових розваг з елементами екстремальності, в появі таких розваг, як, наприклад, стрибки з парашутом зі скелі, дайвінг тощо.

Дії різновекторних соціальних факторів обумовили головну тенденцію сьогодення - яскравість, новизну та різноманітність дозвіллевих форм. Це підтверджує швидкий ріст нових, як для українців, так і для багатьох інших народів, установ подібних до нічних клубів, казино, аквапарків, культурно-розважальних та комп'ютерних центрів, туристичні маршрути, торгово-розважальні комплекси. Всі вони покликані формувати систему матеріальних та духовних цінностей постмодерної епохи, поповнювати та урізноманітнювати базу, засоби та методи організації дозвілля людей.

Важливою тенденцією сучасних форм дозвілля, як прояв її транснаціоналізації, є її візуалізація: захоплення комп'ютерними іграми та Інтернетом. При розумному використанні ці форми дозвілля досить позитивні, забезпечують пізнавальну цікавість та можуть сприяти розширенню кругозору, підвищенню інтелектуального рівня, розвитку уваги, пам'яті, швидкості реакцій

тощо. Дисфункціональний ефект можна бачити в тих випадках, коли цікавість комп'ютером поглинає весь час та шкодить повноцінному відпочинку, навчанню, праці, між особовим контактам, «живому спілкуванню».

Сучасні форми дозвілля претендують на універсальність, але необхідно підкреслити, що це, перш за все, форми дозвілля, які орієнтовані на західний спосіб життя, західні цінності. В умовах багатонаціональної держави з полікультурним простором такий сильний перекис в бік західних цінностей не може не викликати зворотних тенденцій, а саме, - посилення етнізації форм дозвілля. По-перше, багаточисельні національні общини, для членів яких інколи неприйнятні західні цінності і західні форми дозвілля, організують свої, традиційні для певної нації свята, обряди, вечірки. Другий напрямок етнізації дозвілля пов'язаний із зверненням європейської молоді до традиційних форм дозвілля інших етносів. І це позитивний факт. Виявляючи невидимі грані в спілкуванні з «іншим», тим самим визнають культурні відмінності інших для побудови міжкультурного спілкування.

Отже, потрібно розвивати антропологічну цікавість, яка допомагає правильно зрозуміти іншого і сприйняти його культуру, поведінку, манери. Це виховує терпимість громадян по відношенню до нових і чужих стилів та форм, готовність жити в досить складному, поліетнічному середовищі, здійснювати правила взаємодії різних культур, традицій в нормальному контексті соціального життя. Це «антропологічна цікавість» спонукає представників європейської культури «приміряти» на собі етнічні особливості інших народів і національностей, носити одяг з етнічними елементами, готувати їжу відповідно національним рецептам з використанням екзотичних продуктів, танцювати, наприклад, індійські, аргентинські танці тощо. Таким чином, потенціал національної культури має бути використаний для розробки суспільної ідеології перехідного періоду, бо вона містить цінності, здатні консолідувати суспільство, забезпечити цивільну згоду різних соціальних сил.

Серед провідних чинників, що впливають на трансформацію дозвіллевої сфери, в даний час велике значення мають засоби масової інформації. Їх роль в

сучасних соціокультурних процесах неоднозначна. З одного боку, вона позитивна, оскільки засоби масової інформації можуть ефективно задавати певні соціальні орієнтири і, одночасно, сприяти розвитку задатків і здібностей особи, розкривати різноманітні можливості, пропагувати позитивний досвід, формувати модні тенденції, чим сприяти консолідації масової аудиторії, викликаючи спільність соціальних відчуттів. Так, багато газет і журналів орієнтовані на висвітлення дозвілля - «легке» читання з інформацією про відомих людей, їх відпочинок. На телебаченні безліч передач присвячено дозвіллевій темі. Демонстрація деяких розважальних передач, кіно і телефільмів орієнтовані для дозвіллевого перегляду.

Таким чином, засоби масової інформації сьогодні абсолютно правомірно можна розглядати як соціальні інститути сфери дозвілля. Але з іншого боку, вони з соціокультурних позицій формують (звичайно ж, разом з позитивною) і негативний імідж дозвіллевої сфери. Так, вона подається як яскраве, барвисте, легке, бездумне і безтурботне життя «зірок» естради, спортсменів, політиків і інших відомих людей, Їх талант, зусилля, які їм довелося витратити, аби піднятися по соціальних сходах, залишаються десь за бортом уваги і глядачам подається «результат» в яскравій, барвистій «упаковці» дозвілля. Це створює деякий перекис у суспільній свідомості, що посилюється багатомільйонним тиражуванням, активним впровадженням та в тлумаченням у свідомість молоді гасла «Життя - це дозвілля».

Проявом транснаціональної організації вільного часу стають екстремальні форми дозвілля, де великого значення має задоволення певних амбіцій. Такі форми виражають прагнення не до формування певної суб'єктності, а навпаки, до розкріпачення зафіксованих ідентифікацій. Головним моментом для індивідів, які використовують певні форми дозвіллевої діяльності є те, як оточуючі відгукуються про них. Ці явища в дозвіллевій сфері акцентують увагу на необхідності вести мову про культуру дозвілля. Багато людей не вміють змістовно заповнювати свій вільний час, у них не сформована «культура дозвілля». Молоде покоління вбирає в себе негативний настрій в культурі. Культура подається як споживання, а молодь втрачає здатність сприймати її як ефективний засіб

освоєння дійсності і пізнання внутрішніх законів духовного розвитку. При цьому відбувається деструкція не лише традиційних загальних етичних і культурних зв'язків, а більш того, особа поступово втрачає відчуття своєї приналежності до культури, що історично сформувалася. Настрої особистої самодостатності, що виникають на такому ґрунті, перетворюють міжособисті природні зв'язки в поверхневі, що безумовно викликає свою негативну дію.

Якими мотивами керуються суб'єкти вибираючи ці форми дозвілля? Як правило, на це впливає зміна поведінки, яка пов'язана зі зміною типу соціалізації у зв'язку з прискоренням суспільного розвитку та зміною існуючої системи знань, цінностей, поведінкових стереотипів. Це, в першу чергу, стосується молодого покоління та формування молодіжної субкультури, що частково перетворюється на культуру протистояння, в контркультуру. Причини даного явища закладені в наступному: - криза ідентичності, тобто криза пошуку сенсу життя і образів для наслідування; криза «авторитету батьків». Старше покоління сьогодні асоціюється не лише з тим негативним, що було в недалекому минулому, але і з тими процесами, які відбуваються в сьогоденні - корупція, безвладдя тощо; криза виховання. Батьки через зайнятість не приділяють достатньої уваги вихованню дітей. Молодіжні організації нечисленні та і ті не мають авторитету; компенсація, тобто невдоволення життям компенсується яскравим, екстремальним дозвіллям.

Масштабний наступ іонаціонального нового, ігнорування традиційного можуть привести до ефекту, який О. Тоффлер назвав культурним шоком та визначив як «розгубленість при зіткненні з чужою культурою», «глибоку дезорієнтацію» при неадаптованому зануренні в чужу культуру [3, 377]. Сучасні швидкості не дозволяють пристосовувати новацію до традицій або традицію до новацій. Тому для збереження національно-культурної сутності певного народу та національних форм дозвілля, в умовах динамічної культурної еволюції, яка є наслідком міжкультурних обмінів, виникає необхідність в укріпленні традиційних культурних цінностей та звернення до культурної спадщини, як носія системи ціннісних орієнтацій та переваг. Будь-яке суспільство повинно знайти сили та можливості витримувати тиск зовнішнього середовища, в той же час, відкрито

контактувати та обмінюватися культурними цінностями з іншими народами, виходити на нові рівні розвитку.

Література:

1. Життя етносу: соціокультурні нариси / [Попов Б., Ігнатов В., Степико М. та інші]; під. ред. Б.Попова - К,: Либідь, 1997. – 240 с.
2. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество [Текст]/ П. Сорокин. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.
3. Тоффлер Э. Шок будущего: Пер. с англ. [Текст] / Э. Тоффлер. – М.: ООО "Издательство АСТ", 2002. – 557с.
4. Шлезингер А. М. Циклы американской истории: Пер. с англ. [Текст] / А.М. Шлезингер М.: Издательская группа «Прогресс», «Прогресс-Академия», 1992. – 688 с.